

ВЕСНА С. ЗАРКОВИЋ¹
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ, ПРИШТИНА–ЛЕПОСАВИЋ

ДИПЛОМАТСКЕ АКТИВНОСТИ И СУСРЕТИ ПЕТРА I КАРАЂОРЂЕВИЋА И НИКОЛАЈА II РОМАНОВА УОЧИ БАЛКАНСКИХ РАТОВА

САЖЕТАК. У раду се говори о активностима српских и руских дипломата и сусрети-ма краља Петра I Карађорђевића и руског цара Николаја II у Петрограду уочи балканских ратова. Политичке прилике на Балкану у првој деценији XX века утицале су на Краљевину Србију да се више ангажује и потражи помоћ Русије. Томе је допринела агресивна политика Аустроугарске и анексија Босне и Херцеговине која се поклопила са проглашењем независности Бугарске. Заоштравање односа Краљевине Србије са Аустроугарском и колебљива политика бугарског владара утицали су на Русију да се активније укључи у решавање балканских питања.

У Краљевини Србији је постојала потреба за зближавањем са Русијом и састанком двојице владара. Захваљујући ангажовању дипломата двеју земаља, краљ Петар I је два пута посетио руског цара, први пут 1910, а затим и 1911. године. Приликом сусрета разговарало се о бројним питањима, а најзначајније је што је Србија успела да придобије Русију за стварање балканског савеза.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Краљевина Србија; Русија; Петар I Карађорђевић; Николај II Романов; дипломатске активности; балкански савез.

¹ vesna.zarkovic07@gmail.com

Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

Рад је примљен 24. јула 2021, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. децембра 2021.

Краљевина Србија се почетком XX века, након смене династија наша у незавидном положају. Тежње Аустроугарске су постале све отвореније и видљивије, а анексијом Босне и Херцеговине не само да није испунила и завршила свој програм него је продубила балканско питање које је све више узимало маха. Према мишљењу министра иностраних дела Милована Миловановића, Аустроугарској није био циљ да у том тренутку отворено уђе у сукоб са Краљевином Србијом, него да је стави у своју службу и преко ње оствари зацртане циљеве. За постизање замишљеног плана најпре је требало изазвати раздор између Србије и суседних балканских земаља, а пре свега Бугарске. На тај начин, према аустроугарским проценама, Србији би изостала помоћ Русије, која би у том случају подржала Бугарску. Такође, било је планирано да се уруши унутрашње уређење у Србији и истовремено створи раздор са Црном Гором.² Међу дипломатама у Бечу све чешће су се могле чути приче о решености Аустроугарске да не дозволи уједињење Србије и Црне Горе ни по цену рата (*Die Grosse Politik*, 1924, стр. 99–100, др. 5435).

Расположење које је било присутно у дипломатским круговима Двојне монархије приморало је Србију да потражи помоћ и заштиту Русије. Српска страна је напорно радила на том пољу и међу њеним политичарима као примарно питање наметало се зближавање са Русијом, која је једина у том тренутку могла да спречи агресивну аустроугарску политику на Балкану. Сви напори који су чињени са српске стране нису уродили плодом, јер су многа питања остала нерешена. Као битно, наметало се тзв. завереничко питање, које је Србију довело у кризу и спутавало на спољнополитичком плану. Иако се Србија наша у таквим околностима, њена дипломатска активност је била усмерена на придобијање Русије и покушаја да издејствује сусрет краља Петра I Карађорђевића са руским царем Николајем II Александровичем Романовим. Састанак владара двеју земаља добрим делом је зависио и од тренутне руске дефанзивне политике на Балканском полуострву. Дипломате Краљевине Србије, па и сам краљ су сматрали да би овај сусрет имао велики значај, а нарочито након посета кнежева Бугарске и Црне Горе руском цару. У пролеће 1905. године, на предлог Владе у Београду потекла је иницијатива и руској страни упућен предлог о састанку двојице владара. Међутим, тај предлог није наишао на одобрење,

² Државни архив Србије (=ДАС), Збирка Милована Миловановића (=ММ), др. 16, л. 1.

али је допринео да се српске дипломате, на инсистирање Јована Жујовића, састану и детаљније размотре ово питање. На састанку је утврђен курс спољне политике и одлучено да се створе бољи услови за краљево путовање, а нарочито да се сачека потписивање мировног уговора на Далеком истоку. У међувремену је завереничко питање било решено, али у наредне три године посета краља није организована. Након окончања рата са Јапаном, Русија је показивала веће интересовање за догађаје на Балкану и активније се укључивала у њихово решавање (Живојиновић, 2009, стр. 444).

Односе између Србије и Русије реметили су руски санстефански планови у вези са Бугарском. Међутим, руско поверење у Бугарску, чије се проглашење независности поклопило са анексијом Босне и Херцеговине, било је доведено у питање. Ова два догађаја нису случајна коинциденција и било је очигледно да је то последица међусобног договора Аустроугарске и Бугарске, о чему се говорило у дипломатском свету (Ђоровић, 1992, стр. 155). На то је утицала и Фердинандова променљива политика која је могла да доведе до потпуног окретања Аустроугарској. Таква политика Бугарске реметила је планове Русије и умањивала њен утицај на Балкану. С друге стране, дошло је до заштравања односа између Србије и Аустроугарске. Настала криза је допринела зближавању са Русијом, а велики утицај на односе двеју словенских држава имао је Николај Хенрикович Хартвиг који се од 1909. године налазио на месту руског посланика у Београду (Историја српског народа, VI–1, 1983, стр. 183).

У Србији се много година раније размишљало о посети краља Петра I руском цару, али у Русији није постојало расположење за реализацију ове идеје. Од смене династија и доласка на власт Петра I Карађорђевића постојали су бројни покушаји Београда да приволи Двор у Петрограду и прими у посету новог српског краља. Посланство Краљевине Србије и њен посланик у Петрограду Димитрије Поповић су имали информације од Александра Петровича Извољског и Николаја Валеријевича Чарикова да није било речи о доласку краља Петра.³ Министар иностраних дела Краљевине Србије Милован Миловановић је самоиницијативно разговарао са руским послаником у Београду Василијем Сергејевим и изразио жељу о краљевој посети. Миловановић је

³ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914 (=ДСПКС), књ. III, св. 5/1, стр. 191, док. 13.*

био мишљења да би се на тај начин поправиле не само унутрашње прилике у Србији него и односи Србије и Бугарске. Његово мишљење је делио краљ, Влада али и сви озбиљнији политичари у земљи. Посета српског краља, по Миловановићу, утицала би и додатно подстакла Русију да покаже веће интересовање за Србију. Зато је посланику у Петрограду саветовао да дискретно покрене ово питање у званичним руским круговима.⁴ Након добијених инструкција, посланик Поповић је телеграмом обавестио Министарство иностраних дела у Београду да је цар, због унапред планираних путовања, заузет током лета.⁵ Од Николаја Валеријевича Чарикова је сазнао да би руски владар био очаран посетом краља и да би на томе требало инсистирати након већ планираних царевих путовања.⁶ Зато је министар спољних послова Миловановић мислио да је најпогоднији тренутак да краљ већ на јесен отпутује у Русију. Своје уверење је изнео посланику Поповићу у извештају, у којем је тврдио да би посета била ефектнија ако би се организовала у Петрограду, краљу био додељен руски пук и указана иста пажња као и осталим балканским владарима у свечаним приликама.⁷ Овакве Миловановићеве идеје, па и жеље о руском пуку за Чарикова нису биле прихватљиве јер је мислио да о томе одлучује цар. Иако је наглашавао цареву позитивну реакцију након сазнања о планирању посете са српске стране, Чариков је сматрао да краљево путовање не треба да буде предмет дипломатских преговора, већ приватног договора двојице владара, који би се реализовао преко поверљивих посредника. Као погодну личност за такав договор наводио је руског посланика у Београду Сергејева.⁸ Цар је био расположен за сусрет са српским краљем и о томе сведоче речи не само Чарикова него и Извољског, изговорене српском посланику у Петрограду.⁹ Иста сазнања, добијена од своје Владе, али и приватним путем, имао је и Сергејев, који је уверавао Миловановића да су разлози за посету српског краља Русији оправдани и да ће се она реализовати.¹⁰ Позитиван став руских дипломата, али и цара још више је допринео да се у Министарству иностраних

⁴ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 349, док. 145; Живојиновић, 2009, стр. 444.

⁵ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 354, док. 148.

⁶ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 357–358, док. 151.

⁷ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 364, док. 156.

⁸ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 365–366, док. 158.

⁹ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 381, док. 172.

¹⁰ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 404, док. 191.

них дела у Београду интензивира питање краљеве посете. Зато се Миловановић сусрео са Сергејевим, који је преузео обавезу да код свог министра иностраних дела настави са инсистирањем да се српске молбе повољно реше.¹¹

Српске дипломате у Београду и Петрограду су тежиле да се посета реализује што раније, али због царевих планираних обавеза то није било могуће. Зато се у разговору између Чарикова и Поповића могао чути предлог да се сусрет двојице владара организује на Криму. Српски посланик је сматрао да је бољи избор Петроград, што је подразумевало да је потребно сачекати још неко време. Одлуку о месту и термину сусрета није могао да донесе ни министар спољних послова Извољски, већ је коначно решење зависило од цара.¹²

Посланик Поповић је 17. јуна 1909. године известио Миловановића да је Извољски пренео Чарикову цареву одлуку да се посета организује у Петрограду. Након овог сазнања Поповић је планирао да се ангажује око припрема и што свечаније организације.¹³ У руском министарству иностраних дела нису имали ништа против што је за место сусрета одређен Петроград, али су наглашавали да ће цар своје обавезе окончати тек средином децембра.¹⁴

Према сазнањима Поповића, добијеним од Сергеја Сазонова, на планирана царева путовања могло је да утиче и здравствено стање царице Александре Фјодоровне. Лекари су јој, услед нарушеног здравља, препоручивали одмор и из тог разлога је царски пар планирао једнонедељни одлазак на Крим.¹⁵ Због настале ситуације, министар спољних послова Извољски је сматрао да се разговори о краљевој посети одложе до повратка цара у Петроград, што је значило до краја године.¹⁶

Након вишемесечних преговора дипломата двеју земаља, почетком фебруара 1910. године била је донета одлука о краљевој посети Русији, али се тада није помињао тачан датум. Бројни дневни листови који су у то време излазили у Србији почели су да нагађају о планираном путовању краља у Русију. Лист *Самоуђрава* је 3. марта објавио вест да је министар иностраних дела

¹¹ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 407, док. 194.

¹² ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 416, док. 205.

¹³ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 474, док. 217.

¹⁴ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 609–610, док. 311.

¹⁵ ДСПКС, књ. III, св. 5/1, стр. 738–739, док. 411.

¹⁶ ДСПКС, књ. III, св. 5/II, стр. 1042, док. 627.

Миловановић био обавештен од руског посланика у Београду Хартвига о одлуци цара Николаја II да прими у посету српског краља.¹⁷ И овога пута није било речи о датуму, па је Миловановић иницирао да краљ посети Петроград 22. марта 1910. године. Убрзо је посланик Поповић из Петрограда обавестио Министарство иностраних дела да је цар прихватио предложени датум (Живојиновић, 2009, стр. 445).

За две недеље је требало извршити одређене припреме и јасно дефинисати захтеве и циљеве. Поред тога, представницима српске дипломатије наметао се нови задатак да обавесте велике силе о планираној посети Петрограду. Овде се првенствено мислило на Аустроугарску. Краљево путовање је за српску дипломатију имало посебан значај јер се сматрало да се Русија могла ослонити на Србију, у поређењу са Бугарском. Такво мишљење је заступао и Миловановић који је телеграмом обавестио посланика у Бечу Ђорђа Симића да је краљево путовање у Петроград израз осећања и захвалности Србије цару и руском народу за добијену подршку у стварању независне српске државе. Поред тога, ова посета је била прва у низу планираних (Живојиновић, 2009, стр. 446). Код аустроугарског министра спољних послова посета руском цару није наишла на одобравање, а бечки листови су почели да објављују текстове сличне садржине. По њиховом писању, сусрет двојице владара представљао је жељу руског цара да на тај начин придобије балканске земље за стварање балканског савеза. То нас упућује на закључак да су аустроугарски кругови били узнемирени, посебно ако се сагледа чињеница да је Русију пре краља Петра посетио бугарски краљ Фердинанд (Живојиновић, 2009, стр. 447).

Састанак двојице владара је имао велики значај не само за краља Петра него и за Србију. За пуних седам година, колико је био на власти, краљ није имао ниједну званичну посету, дакле ова је била прва. С једне стране, она је имала за циљ да јасно дефинише српску спољну политику, која је тежила да и даље одржи пријатељство са Русијом, а с друге, да разувери поједине државе о изолованости земље (*Српско коло*, 1910, 18/31. март, стр. 3).

Убрзо је био сачињен план према којем је српска делегација требало да крене на пут 20. марта 1910. године. Било је предвиђено да краљ у пратњи Николе Пашића, Милована Милованови-

¹⁷ Архив Српске академије наука и уметности (=АСАНУ), Историјска збирка (=ИЗ), др. 14337, стр. 2.

ћа и своје свите крене из Београда за Петроград најкраћом линијом преко Пеште, Одерберга и Варшаве. Такође, план је предвиђао да се након боравка у Русији посети султан Мехмед V у Цариграду, одакле би се преко Свете Горе, Солуна и Скопља вратили назад у Београд.¹⁸ Било је предвиђено да се краљ задржи у Русији осам дана (*Полиџика*, 1910, 3. март 1910, стр. 2).

Овакав план путовања није се допадао бугарском краљу и изазивао је нерасположење Владе и јавног мњења у Бугарској до те мере да је могао да поремети процес зближавања са Србијом. С обзиром на чињеницу да је Чариков био упознат са расположењем у Бугарској, посредовао је код министра иностраних дела Миловановића да утиче на промену плана. Међутим, Миловановић је тврдио да је постојало одобрење Турске и да је било превиђено да краљ и делегација прођу преко Македоније, од Солуна до Скопља без задржавања. Током боравка у Петрограду и приликом састанка са Извољским, Миловановић је сазнао да је бугарски краљ Фердинанд лично упутио представку Чарикову, у којој је нагласио неслагање са оваквим планом путовања краља Србије и делегације. Извољски је Миловановићу предлагао да се промени план и заступао став да би, у супротном, неповерење између Србије и Бугарске постало веће, а процес зближавања отежан. За разлику од њега, министар спољних послова Краљевине Србије је дошао до закључка да у томе не треба тражити разлог који би утицао на удаљавање двеју земаља и да је иницијатива за промену плана требала да потекне од руског цара, а не са бугарске стране.¹⁹

Убрзо је био сачињен дефинитиван програм краљевског путовања, по којем је било планирано да крене на пут 20. марта у 10 сати. Такође, било је предвиђено да се истог дана прочита прокламација којом би краљ обавестио народ да ће га у одсуству заступати престолонаследник Александар (*Полиџика*, 1910, 4. март, стр. 2). Вест о посети краља Петра I Карађорђевића убрзо се прочула на европским дворовима, али о том догађају се писало и у штампи. Међу њима је предњачила бечка штампа, која је помињала и начин на који је српски краљ дошао на престо. Руски лист *Новое время* је поводом писања бечке штампе објавио оштар чланак у којем је полемисао са листом *Neue Freie Presse*. Акценат је стављен на чињеницу да се дуго није толико негативно писало о Русији, али са том праксом се почело након

¹⁸ ДСПКС, књ. IV, св. 1/1, стр. 440, док. 170.

¹⁹ ДАС, ММ, бр. 16, стр. 39–40; ДСПКС, књ. IV, св. 1/1, стр. 475–476, док. 180.

сознања о посети српског краља (*Полиџика*, 1910, 5. март, стр. 1). За разлику од бечке штампе, која је изражавала негативан став Аустроугарске према зближавању словенских народа, штампа у Србији је придавала велики значај овом путовању. Београдски лист „Политика“ је тврдио да: „ово путовање није изазивачко, оно је само путовање изазваног; оно не вређа, јер потиче од увређенога“ (*Полиџика*, 1910, 7. март, стр. 1). Ради што прецизнијих вести овај лист је одредио новинара да прати посету и шаље најопширније телеграфске извештаје (*Полиџика*, 1910, 7. март, стр. 2).

На дан одласка краља Петра I у Београду се осећало празнично расположење, а народ је одлазио у правцу железничке станице да поздрави свог владара.²⁰ Почасна чета VII пешадијског пука „Краља Петра I“, са заставом и уз музику, била је постројена на перону. Испраћају су присуствовали чланови руског посланства у Београду, чланови дипломатског кора, државни саветници, митрополит Димитрије и народни посланици. Поред њих, били су присутни виши официри, генералштаб, виши чиновници, општински одборници, начелници и секретари свих министарстава. Тачно у 9 сати и 30 минута воз је кренуо са железничке станице, пропраћен узвицима присутних: „Срећан пут, Господару! Живео Краљ Петар! Живела Русија!“ (*Полиџика*, 1910, 8. март, стр. 2).

Као пратња краљу, обученом у генералску униформу, налазили су се: председник Владе Никола Пашић, министар спољних послова др Милован Ђ. Миловановић, шеф кабинета Драгомир Јанковић, начелник Министарства иностраних дела Мирослав Спалајковић, командант краљеве гарде мајор Ђурађ Јосифовић, заступник маршала Двора мајор Ђорђе Остојић, заступник управника Двора мајор Петар Поповић, ордонанс официр краља капетан Младен Лукићевић, секретар Министарства иностраних дела др Милан Шајиновић, краљев лекар др Св. Николајевић и неколико гардиста.²¹ Пре њих, у Петроград је већ био стигао руски посланик у Београду Хартвиг (*Полиџика*, 1910, 8. март, стр. 2).

На путу кроз Угарску краља је поздрављао српски народ, који се тим поводом окупљао у већем броју. На руској граници га је дочекао посланик Краљевине Србије у Петрограду Димитрије Поповић и српски конзул у Варшави. Као изасланици руског ца-

²⁰ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 3.

²¹ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 2; *Полиџика*, 1910, 8. март, стр. 2.

ра, краља су поздравили генерал-ађутант Максимович, пуковник Свечин, крилни ађутант и варшавски губернатор генерал Скалон. Краљ, пратња и царски изасланици су прешли у царски воз и наставили пут ка Петрограду (*Полиџика*, 1910, 9. март, стр. 2).

Српска делегација предвођена краљем је стигла на петроградску железничку станицу 22. марта, пре поднева, и упутили се у Царско Село. Краљу је у Петрограду за све време пута, био стављен на располагање воз који се састојао од две локомотиве и шеснаест вагона. Краљев вагон је био у готском стилу и имао је кабинет, спаваће собе и собе за послугу. Чим су пристигли у Царско Село (4 сата и 45 минута поподне), на станици их је дочекала почасна чета, састављена од хусара царске гарде са музиком и трубачким хором. Не левом крилу се налазио велики кнез Никола Николајевич, царска свита, министар спољних послова, руски посланик у Београду Хартвиг, особље српског посланства, велики кнежеви Андреј Владимирович, Димитрије Павлович и Константин Константинович са синовима, војвода Јован Константинович, принчеви Александар и Петар Олденбуршки, кнез Александар Георгијевич Романовски, војвода Лајхтенберски, војвода Михајло Георгијевич од Мекленбург–Стрелица, ађутант царев велики кнез Борис Владимирович. Непосредно пред долазак воза пристигао је и руски цар који је срдечно дочекао краља Петра I. Двојица владара су се, уз пратњу, одвезли у правцу Александрове палате, где је краљ Петар најпре поздравио царицу Александру Фјодоровну, а затим се упутили у Велики дворца. У царском селу је био приређен ручак, којем су присуствовали сви велики кнежеви и око 500 руских великодостојника (*Полиџика*, 1910, 10. март, стр. 2–3). Цар Никола је на руском језику одржао здравицу у част српског краља и пожелео добродошлицу. Том приликом је нагласио блиску везу двају словенских народа. Краљ Петар се на српском језику захвалио на срдачном пријему и истакао значај пријатељских веза између Србије и Русије.²² Током вечере руски цар је лично предао краљу орден Св. Андреја. Поред њега ордење су примили: Никола Пашић, орден Белог Орла у брилијантима, Милован Миловановић, орден Белог Орла с лентом, Мирослав Спалајковић, орден Св. Станислава с лентом. Након вечере цар Николај и краљ Петар су дуго разговарали у краљевом апарману.²³

²² АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 18–19.

²³ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 19; *Полиџика*, 1910, 10. март, стр. 2–3.

Сутрадан, 23. марта краљ Петар је у 11 часова и 25 минута допутовао из Царског Села у Петроград. У његовој пратњи, поред Пашића, Миловановића, свите, српског посланика у Петрограду Поповића, налазили су се и руски генерали Максимович и Свечин. На станици их је дочекао помоћник главног команданта петроградских трупа генерал Хавенкамоф, представници војне власти, министар председник Столипин, министар спољних послова Извољски и представници српске колоније. Поподне, у 2 сата и 30 минута краљ је са пратњом посетио царицу мајку Марију Фјодоровну, а затим и велике кнегиње Марију Павловну и Марију Александровну, војвоткињу од Саксен Кобург Готе, велике кнежеве Михаила, Ђорђа и Сергија Михаиловича и велике кнегиње Ксенију Александровну и Олгу Александровну. За ту прилику краљ је, у знак поштовања, одлучио да одликује руску царицу Александру Фјодоровну и царицу мајку Марију Фјодоровну орденом Светог Саве у брилијантима. Осим њих, одликовања су била намењена руским министрима, великодостојницима и дворском особљу. Краљ је одликовао и руског генерала Максимовича орденом српског Белог Орла I степена и генерала Свечина, орденом Светог Саве II степена. С друге стране, цар Николај је одликовао краљевог секретара Јанковића орденом Св. Станислава I степена, првог ађутанта краљевог пуковника Јуришића и секретара Шајиновића орденом Св. Станислава II степена, мајоре Поповића, Остојића и Јосифовића орденом Св. Ане II степена, капетана Лукићевића орденом Св. Станислава III степена и краљевог лекара Николајевића орденом Св. Ане III степена.²⁴

Тог истог дана, 23. марта, у 8 сати, увече у српском посланству у Петрограду била је организована вечера, којој су, поред краља, присуствовали председник Владе Столипин, Пашић, генерал Струков, министри финансија и војске, маршал двора и привремени министар двора, Извољски, Миловановић, петроградски и српски посланици, руски посланик у Београду, начелник Министарства спољних послова Сазонов и остали. Тај дан обележио је и састанак Пашића, Миловановића и Спалајковића са Извољским (*Полиџика*, 1910, 11. март, стр. 2). На састанцима представника српске владе и Извољског било је речи о начину којим се може гарантовати интегритет Балканског полуострва (*Полиџика*, 1910, 12. март, стр. 1). Такође, приликом састанка са Из-

²⁴ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 19; *Полиџика*, 1910, 11. март, стр. 2.

вољским министар иностраних дела Миловановић је инсистирао на чињеници да Србија нема аспирација према Егејском, него према Јадранском мору. Да би то остварила, Србија је морала, пре свега, да регулише питање са Арбанасима. Зато је Миловановић на карти Балканског полуострва показао територије на које Србија претендује и које су обухватале горњи ток Вардара, Скопље, Паланку, Велес с једним делом Овчег Поља, Прилеп и Охрид.²⁵ Извољски је констатовао да несугласице потичу од Санстефанског мировног уговора и да га он никада не би потписао. Међутим, он уговор није могао игнорисати јер је представљао део руске политике, али је био вољан да захтева допуну, водећи рачуна о српским жељама и правима. Са тим циљем Извољски је био вољан да изјави Бугарима да ће Санстефански уговор и даље важити, али да се мора допунити у складу са интересима Србије.²⁶ Он је затражио од Миловановића да начини једну „формулу“, на основу које би била урађена корекција Санстефанског уговора. Истовремено, то је требало да представља основу будућег српско-бугарског споразума који би био потписан уз гаранцију Русије.²⁷

Наредни дан су обележиле бројне посете и састанци краља Петра, најпре са руским великим кнежевима, министром спољних послова Извољским, руским послаником у Београду Хартвигом, руским послаником у Софији Сементовским, а затим и са општинском депутацијом која му је предала хлеб и со на скупоценом златном тањиру. Напослетку је уследио пријем и целог дипломатског кора. Тог истог дана краљ је обишао катедралу Св. Петра и Св. Павла и на гробовима Александра II и Александра III положио сребрне венце. Након тога је посетио и цркву Васкрснућа, подигнуту на месту на којем је убијен цар Александар II, затим се упутио у манастир Александра Невског и разговарао са митрополитом Антонијем, који му је уз благослов поклонио икону Светог Александра Невског, брошуру и албум са сликама манастира.²⁸

Боравак српског краља у Петрограду није прошао незапажено у руској штампи. Петроградски листови доносили су позитивне чланке о српском краљу и земљи и истицали напредовање Ср-

²⁵ ДАС, ММ, бр. 16, л. 24; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 469, док. 180.

²⁶ ДАС, ММ, бр. 16, л. 25; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 469, док. 180.

²⁷ ДАС, ММ, бр. 16, л. 34–35; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 473–474 док. 180.

²⁸ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 24–26.; *Полиџика*, 1910, 12. март, стр. 2.

бије у економском и војном погледу (*Полиџика*, 1910, 12. март, стр. 2).

Двадесет петог марта краља је у преподневним сатима у Зимском дворцу посетио цар Николај. Након тога уследило је разгледање чувене и богате ризнице цара Александра II. Краљ Петар је био задивљен царском круном и скиптром, украшеним најскупоценијим брилијантима. Ту се налазио скупоцени брилијант „Орлов“ који је према тадашњој процени вредео два и по милиона рубаља. Такође, краљ је посетио и познати музеј Ермитаж. За то време, Пашић, Миловановић и Спалајковић су посетили Думу. Одржан је и састанак Извољског и Миловановића на којем је првенствено било речи о грађењу дунавско-јадранске железнице, као и о српско-турским односима. Пашићу и Миловановићу је од стране министра финансија Коковцева био детаљно предочен програм за јачање економских односа између Русије и Србије.²⁹ Коковцев је више пажње поклањао унутрашњим економским приликама, сматрајући да ће јака Русија моћи успешно да решава спољнополитичка питања.³⁰

Дан уочи краљевог одласка из Петрограда у Москву је био приређен свечани ручак у Царском Селу. Поред царске породице, присуствовао је председник Владе Столипин, министар спољних послова Извољски, руски посланик у Београду Хартвинг, цела краљева свита, српски посланик у Петрограду Поповић и дворско особље. После ручка дошло је до дужег разговора цара Николаја са Пашићем и Миловановићем. Краљ је захвалио царској породици на топлој добродошлицы у Царском Селу и Петрограду, а цар је изразио жељу да га ускоро посети престолонаследник Александар Карађорђевић (*Полиџика*, 1910, 14. март, стр. 2).

Посета краља Петра и српске делегације имала је велики одјек не само у руској, него и у европској штампи у којој је предњачила француска. Скоро сви руски листови су опширно писали о дочеку. Лист *Новое времја* је објавио слике краља Петра, Пашића и Миловановића, док је *Биржевија Вједомости*, поред симпатичног чланка о краљу Петру, под насловом „Гост Русије“, објавио биографије свих чланова краљеве пратње. За руску штампу ова посета је представљала наговештај бољих дана за целокупан српски народ (*Полиџика*, 1910, 15. март, стр. 1). Чланак објављен у листу *Новое времја* је отишао корак даље и краља Петра прика-

²⁹ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 26–27; *Полиџика*, 1910, 13. март, стр. 2.

³⁰ ДАС, ММ, бр. 16, л. 33–34; ДСПКС, књ. IV, св. 1/1, стр. 473, док. 180.

зао као великог јунака, истичући његову храброст у француско-немачком рату, у којем је као добровољац учествовао на француској страни и за храброст био одликован Крстом почасне легије. Поред тога, истицали су и његове заслуге у херцеговачком устанку (*Српско коло*, 1910, 18/31. март, стр. 3).

За разлику од руских листова, париски *Ле Тан* (*Le Temps*) је сусрет двојице владара приказивао као обнављање традиционалних тесних веза између Србије и Русије, који је подстакла анексија Босне и Херцеговине. Лист је нагађао да је у Царском Селу било речи о јачању трговине и износио податке да је 1899. године извоз износио 50 милиона и да се након десет година удвостручио. Претпостављали су да ће се извоз повећати са изградњом подунавско-јадранске железнице, што је у неку руку представљало једну од компензација, коју је Никола Пашић тражио 1908. године (*Полиџика*, 1910, 15. март, стр. 1).

Краљ Петар је 26. марта у 7 сати, увече из Петрограда отпутовао у Москву. Испратили су га велики кнежеви Димитрије Павлович и Никола Николајевич и војводе од Олденбурга, Лајхтенберга и Макленбург-Стрелица и министри Столипин и Извољски, као и многи други великодостојници. Сутрадан, у 9 сати ујутру са делегацијом допутовао је у Москву, где су их на станици сачекали гувернер и командант Москве, председник општине града Москве и делегација српске колоније (*Полиџика*, 1910, 15. март, стр. 2). Одатле је отишао у палату Кремља, а затим присуствовао служби у Успенској саборној цркви. Обишао је цркву Светог Архангела Михаила и чудотворни манастир у којем се налази гробница великог кнеза Сергија Александровича.³¹ Краљ је у Москви примио председника општине са члановима градског одбора, који му је предао хлеб и со на златном послужавнику украшеним грбом града и изгравираним датумом његовог доласка. Посетио је и салу оружарнице и примио на ручку команданта московског војног округа, гувернера, окружног начелника и команданта гренадирског корпуса. У вечерњим сатима присуствовао је представи балета (*Полиџика*, 1910, 15. март, стр. 2).

За време боравка у Москви краљ је посетио бројне радње у којима су се продавале црквене одежде и разне продавнице златних, дрвених и кожных предмета. Поред тога, посетио је и редакцију и штампарију листа „Руско слово“, чији је сарадник био

³¹ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 32.

Србин Милан Бојовић. Савремено уређена штампарија оставила је снажан утисак на краља и његову пратњу.³²

Краљ Петар је у Москви, као у и Петрограду дочекан са одушевљењем. Српска штампа, а нарочито лист *Полиџика*, извештавала је да им је на том путу указана највећа пажња, да је краљева пратња имала најлепше апартмане, украшене скупоценим намештајем, теписима и историјским сликама. На располагању им је била бројна послуга, као и дворски ауто за сваког члана (*Полиџика*, 1910, 15. март, стр. 2). У свим црквама Кремља 28. марта је био одржан молебан за краља Петра и Србију, а на улицама којима је пролазио поздрављао га је бројни руски народ. Краљ је посетио српско подворје и у стану архимандрита Михаила се сусрео са представницима српске колоније и српским ђацима који су учили школу у Москви.³³ Увече, у 7 сати са својом пратњом отпутовао је у Кијев (*Полиџика*, 1910, 16. март, стр. 2).

Руска влада је, након одласка српског краља из Петрограда, објавила званично саопштење о значају састанка двојице владара у Петрограду. Назначено је било да су министри спољних послова на састанцима разговарали о бројним важним питањима. То је имало за циљ да се истакну добри односи двеју земаља, као и мирољубива политика Краљевине Србије која је требало да значи гарант мира и стабилности на Балкану. Руска влада је подржала залагање Србије да одржи мирољубиву политику са Османским царством, Бугарском и осталим суседима. У званичном саопштењу је наведено да ће посета краља Петра Русији умногоме допринети решавању проблема мирним путем (Иностранци, 1910, стр. 624–625; *Полиџика*, 1910, 15. март, стр. 2).

Након целодневног путовања, тачно у пет сати поподне краљ Петар и делегација су стигли у Кијев. Дочек је био свечан, а станица украшена српским заставама и зеленилом. Почасна чета 129. Бесарабског пука, руски великодостојници и ученици из Србије који су похађали школу у Кијеву су својим присуством допринели свечаној атмосфери. Поред генерала-гувернера и генерала ађутанта Трепова, краљу је добродошлицу на српском језику пожелео и професор универзитета Флорински, који је важио за великог српског пријатеља.³⁴ Испред ученика женске и мушке гимназије који су дочекали краља била је ћерка чувеног генерала Путника, која је предала букет цвећа, док се монах

³² АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 35–36.

³³ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 34–35.

³⁴ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 39.

Цвијић, ученик Духовне академије у Кијеву обратио лепим и складним говором.³⁵

За време боравка у Кијеву краљ је посетио оперу, Печерску лавру и мушку гимназију, цркве Св. Михаила, Св. Андреје и Св. Владимира, као и продавницу народних руских рукотворина³⁶ Приликом посете Кијевској првој гимназији био је одржан пригодан говор директора Н. В. Стороженка, а потом и молитва у гимназијској цркви. После тога уприличен је пригодан литературно-музички програм, по тачно утврђеном редоследу.³⁷

Након посете Петрограду, Москви и Кијеву краљ и делегација су кренули у Цариград. Пут краља Петра и његове пратње у Русију, а касније и у Цариград изискивао је одређене трошкове, па је министар иностраних дела предложио Министарском савету Краљевине Србије имена лица којима је требало извршити надокнаду на име дневница. Међу предложенима су били: Никола Пашић и Милован Миловановић (по 150 динара), пуковник Г. Јуришић (100 динара), Јанковић и Мирослав Спалајковић (по 80 динара), др Николајевић (70 динара), мајори Јосиповић, Поповић, Остојић, Алимпић, Ивановић и др Шајиновић (по 60 динара), капетан Лукићевић (50 динара). Осим тога, министар је предложио да се официрима исплати по 1.000 динара на име опремања, а Алимпићу и Иванићу надокнаде путни трошкови на основу рачуна. Овакав предлог је усвојен на седници Министарског савета априла 1910. године.³⁸

На основу дневника команданта краљевске гарде, пешадијског потпуковника Ђурађа Јосифовића, који је био члан делегације сазнајемо да је краљ на овом путовању провео двадесет четири и по дана. Према Јосифовићу траса пута је изгледала овако: Београд – Пешта – Одерберг – граница – Варшава – Царско Село – Петроград – Москва – Кијев – Рени, затим Дунавом од Рени до Сомовита, а одатле железницом Софија – Вакарел – Филипопољ – Мустафа Паша – Цариград. Из Цариграда је преко Мраморног мора, Дарданела и Егејског мора дошао у Хиландар, а затим у Солун, одакле је возом преко Ђевђелије, Скопља, Врања и Ниша стигао у Београд, у среду 13. априла у 9 сати пре подне.³⁹ Ђурађ Јосифовић је, сумирајући утиске са путовања дошао до закључка да је то било историјско путовање краља Петра I.⁴⁰

³⁵ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 40.

³⁶ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 41–43.

³⁷ АСАНУ, ИЗ, бр. 10003; ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 480–481, док. 180.

³⁸ ДСПКС, књ. IV, св. 1/I, стр. 627–628, док. 269.

Посета Краља Петра Русији имала је вишеструки значај и не само да је допринела подизању угледа српске државе, него је и оповргла тврдње многих европских политичара који су стално понављали приче о изоловању. У прилог тој тврдњи иде и чињеница да су краљ и делегација која га је пратила на путу дочекали уз највеће почести, као и говор руског цара који је јавно изјављивао да Русију и Србију веже вековно пријатељство (*Српско коло*, 1910, 18/31. март, стр. 3).

Три месеца након краљевог повратка из Русије у Београду је одржан Словенски конгрес. Међу учесницима, који су претходно боравили у Софији, налазили су се председник московске општине, чланови Думе, руски посланик у Бечу и многи други. Гостима је указано гостопримство и били су примљени на Двору. Словенски конгрес, као и остале касније манифестације показале жељу Краљевине Србије да подржи зближавање словенских народа, не само у културном, него и у политичком погледу. Била је то још једна потврда спољне политике којој је Србија давала примат и на коју се Аустроугарска у почетку није оглашавала, али је без сваке сумње ковала нове планове да спречи јачање словенства на Балкану (Пушкић, 2018, стр. 28).

Потврду заинтересованости за Србију представља и став руског министра иностраних послова Извољског који је приликом сусрета са Миловановићем у Петрограду признао да је уговор у Сан Стефану био штетан по Србе. Зато је предложио да се изврши његова корекција у складу са српским захтевима, а да се при том сачека погодан тренутак и не изазове оштра реакција Бугарске. Министар Извољски је исти став поновио и на јесен 1910. године за време састанка двојице дипломата у Франкфурту. Иако је овај уговор представљао основу руске политике на Балкану, измењени ставови њених дипломата указивали су да је учињен велики помак у српској спољној политици (Радивојевић, 2019, стр. 19).

Резултати дипломатске активности били су видљиви у спољној оријентацији Краљевине Србије. Под утицајем руске дипломатије Србија је прихватила идеју о формирању балканског савеза у који би, поред малих балканских држава било укључено и Османско царство. На тај начин би се сузбила агресивна аустроугарска политика према југоистоку. То је подразумевало и другачије тежње за проширењем Краљевине Србије. Наиме, то-

³⁹ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 96.

⁴⁰ АСАНУ, ИЗ, бр. 14337, стр. 95.

ком посете краља Петра Карађорђевића Русији у разговорима се препоручивало да Србија не одустаје од Босне и Херцеговине. Усмеравање српских тежњи према западу ублажило би српско-турске несугласице, које су биле плод деловања министра иностраних дела Милована Миловановића. Идеја балканског савеза је сугерисана и бугарском краљу Фердинанду Кобуршком, а подршка њеној реализацији је долазила и од дипломата Француске и Британије, стационираних у Београду и Софији. Подршка оваквој политици била је уочљивија доласком Николаја Чарикова на место руског посланика у Цариграду (Радивојевић, 2019, стр. 14–15).

Формирање балканског савеза је била идеја и министра спољних послова Милована Миловановића, који је од доласка на дужност истицао потребу српско-бугарског здближавања. Он је у том циљу посетио готово све престонице старог континента и био иницијатор посете краља Петра Карађорђевића Русији 1910. године (Станојевић, 2020, стр. 33). Миловановићу је сусрет владара двеју земаља уливао велику наду, јер се разговарало о српско-бугарским односима и финансијским питањима. За разлику од њега, Мирослав Спалајковић је истицао морални ефекат посете и наглашава: „Пут је рехабилитовао краља и Србију у очима света“ (Живојиновић, 2009, стр. 449).

Краљ Петар је посетио Русију и наредне 1911. године, када је присуствовао венчању своје ћерке принцезе Јелене и великог кнеза Ивана Константиновича Романова, прауника руског цара Николаја I Романова. Иако је повод посете био личне природе, она је попримила карактер службене, јер се наставило здближавање Србије и Русије, започето претходне године. Истовремено, били су продубљени и војни односи двеју земаља, који су представљали прави одраз нове спољне политике Србије (Бабац, 2018, стр. 33–35).

ИЗВОРИ
НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

- Архив Српске академије наука и уметности, Историјска збирка
 - др. 14337 (Дневник Ђурађа Јосифовића).
 - др. 10003 (Въ память посѣщенія Кіевској Первой Гимназіи Его Величествомъ Королемъ Сербіи Петромъ I).
 Државни архив Србије, Лични фонд Милована Миловановића

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Документи о сјольној йолийици Краљевине Срдије 1903–1914, књига IV, свеска 1/I. (2012). Београд: Српска академија наука и уметности.

Документи о сјольној йолийици Краљевине Срдије 1903–1914, књига III, свеска 5/I. (2014). Београд: Српска академија наука и уметности.

Документи о сјольној йолийици Краљевине Срдије 1903–1914, књига III, свеска 5/II. (2014). Београд: Српска академија наука и уметности.

Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914, 18. Band. (1924). Berlin: Deutsche verlagsgesellschaft für politik und geschichte M. V. H.

-
- ЛИТЕРАТУРА Бабац, Д. М. (2018). *Александар I Вишешки краљ*. Београд: Evro Book.
- Живојиновић, Д. (2009). *Краљ Пејтар I Карађорђевић у ојшацини 1903–1914. йодине, књига II*. Београд: Завод за уџбенике.
- Инострани. (1910). Владарске посете у Петрограду и Цариграду. *Српски књижевни йласник*, 24 (8), 624–628.
- Исйорија српској народа*, VI–1. (1983). Београд: Српска књижевна задруга.
- Пушкић, Ж. (2018). *Кнеиња Јелена Карађорђевић* (необјављени мастер рад у рукопису). Филозофски факултет, Београд.
- Радивојевић, М. С. (2019). *Срдија и Русија 1913–1918*. (докторска дисертација у рукопису). Филозофски факултет, Београд.
- Станојевић, С. (2020). *Сйварање Балканској савеза 1912*. Косовска Митровица – Прокупље: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – Историјски архив Топлице – Народни музеј Топлице.
- Ђоровић, В. (1992). *Односи између Срдије и Аусйро-Уйарске у XX веку*. Београд: Библиотека града Београда.

-
- ШТАМПА *Полийика*, 1910.
- Српско коло*, 1910.

VESNA S. ZARKOVIĆ

INSTITUTE FOR SERBIAN CULTURE – PRIŠTINA / LEPOSAVIĆ

SUMMARY

DIPLOMATIC ACTIVITIES AND MEETINGS BETWEEN PETAR I
KARADJORDJEVIĆ AND NIKOLAI II ROMANOV ON THE EVE
OF THE BALKAN WARS

The May coup and the change of dynasties in the Kingdom of Serbia brought the state into an unenviable position. The aggressive Austro-Hungarian policy, which endangered Serbian interests, came to the fore. The annexation of Bosnia and Herzegovina and the mood that was present in the diplomatic circles of Austria-Hungary forced the Kingdom of Serbia to become active in the foreign policy field and get closer to Russia. Although there was a need and initiative of politicians in Serbia to organize a meeting between King Petar I Karadjordjević and Russian Tsar Nikolai II Alexandrovich Romanov, this idea did not materialize. Russia was busy in the war with Japan, but after resolving the issue in the East, it became more actively involved in the events in the Balkans.

At that time, Russian plans related to San Stefano Bulgaria were an obstacle in the rapprochement between the Kingdom of Serbia and Russia. The ruler of Bulgaria Ferdinand pursued a changing policy that could very easily lead to rapprochement with Austria-Hungary. In contrast, relations between Serbia and Austria-Hungary had strained, prompting Serbian diplomats to ask the Russian side for a meeting between the two rulers. The Government of the Kingdom of Serbia received great support from Nikola Hartving, the Russian ambassador to Belgrade who was appointed to this post in 1909. His understanding of Balkan issues coincided with Serbian interests.

Thanks to the engagement of the Russian ambassador, but also thanks to Serbian diplomacy, for the first time in 1910, King Petar I Karadjordjević and Tsar Nikolai II met in Petrograd. Along with numerous politicians, the King was accompanied on that trip by Nikola Pašić and Milovan Milovanović, who asked the Russian Minister of Foreign Affairs, Alexandar Petrovich Izvolsky, for support in concluding the Balkan Alliance. At that moment, Izvolsky stated for the first time that injustice had been done to Serbia by the San Stefano Treaty and expressed the need to change it. Such an attitude of Russian diplomacy paved the way for Serbia's reli-

ance on Russia, which represented its support for the creation of a Balkan alliance.

KEYWORDS: Kingdom of Serbia, Russia, Petar I Karadjordjević, Nikolai II Romanov, diplomatic activities, Balkan Alliance.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).